

Erdély

Kapai Éva:

Bethlen Gábor

- Jelleme és politikusi pályája szépírói és történész szemmel -

A magyarság kárpát-medencei helyzete, a nemzeti karakter megőrzése, a sorsvállalás kérdése évszázadok óta foglalkoztatja íróinkat és politikusainkat.

Ezekre a kérdésekre legtöbbször a nemzet sorsdöntő pillanataiban próbáltak válaszolni. Az utóbbi évszázadok igen sok példát szolgáltatottak erre. Mátyás király centralizált államának széthullása után az országot különböző nagyhatalmak vonták befolyásuk alá. E törekvések és az ellenük folytatott, sokszor kilátástalan harcok tragikus mélységekbe sodorták a nemzetet.

A XX. század elején újra felerősödik a nemzethalál víziója. Az ország talpraállításának egyik legfontosabb feltétele az emberek öntudatának felébresztése. A kihívásra felelősen egyedül íróink figyelnek fel. Egymás után születnek művek, melyek a magyarság történelmi szerepének igazolására a múltat idézik fel.

Nézzük meg, hogyan ábrázolja Móricz Zsigmond, a korszak egyik legnagyobb írója trilógiájában Bethlen Gábort, Erdély történelmének legmarkánsabb fejedelmét. Számon lehet-e kérni egy szépírótól a történelmi hűséget? E követelménynek elég, ha történészeink megfelelnek. S mint Bethlen Gábor utóélete bizonyítja, erre a feladatra sokan vállalkoztak. Mennyiben tér el a Móricz és a történészek által megörökített fejedelem alakja? Ennek összehasonlítására vállalkozott e dolgozat írója. A továbbiakban a dolgozat egy részletét, Móricz idealizált Bethlen-képét mutatom be.

Bethlen Gábor nemcsak gazdasági téren bizonyult előrelátónak, céltudatosnak. Az ország helyzetét követeli segítségével ellenőrzi. Bárhová küldi embereit, azok visszajövetelükkor kötelesek beszámolni az út és a lakosság állapotáról. Ezeknek az információknak hadjáratai során veszi óriási hasznát.

Bethlen emberi és politikusi jellemvonásai, konfliktusmegoldó képességei jól tükröződnek a trilógia egyes pontjain. Ezek közé az események közé tartozik például a török, illetve a német követek fogadása, a velük való bánásmód és

viselkedés, a Báthory-ládák sorsa, valamint Lipppa elfoglalása, mely Bethlen sorsának és utóéletének is jelentős sarkköve lesz.

Németh László 1935-ben a *Válaszban* írta Bethlen jelleméről: "rendelkezik, ahol rendelkeznie kell, s megalázkodik, ahol az alázattal vásárolják a békét." Rendelkezéseire már néhány esetet láthattunk. Példát mutat Móríc Zsigmond az alázatra, amikor Bethlen Tasnádon vár Dóczyra, hogy előkészítsék a titkos szerződést. Azonban Dóczy nem jelenik meg a kifrt időre, sőt 6 napig várakoztatja a fejedelmet, "mint a vazallust". Bethlenben "irtózatos dühök" égtek, de megvárta a kapitányt, s amikor tárgyalásaik nem jártak sikerrel, hajlandó volt levelet írni utána. Tette ezt azért, mert a személyes megaláztatás fölé helyezte az ország érdekeit: *"benne nagy célok és tervek égtek"*. "Diplomatakészség, a tárgyalásokba ügyes hajlékonyság" jellemzi - írta róla *Szegfű Gyula*

E megállapítás szemléletes megörökítése a török követek fogadása. *"Kedve lett volna rá, hogy megüzenje nekik, hogy holnap kilenckor jöjjenek színe elé."* S csak azért állt el a szándékától, mert a kancellár, Péchy Simon rettentően megijedt a beszivárgó hírektől.

Leveleit látszólag alázattal írja, de mindig pontosan tudja, hogy kinél hol a határ, s hogy kit hogyan tarthat maga mellett. A török császárnak "megalázott arcával" ajánlja "engedelmes szolgálatát", de a levél további részében felszólító módban előírja a császárnak, mit hogyan tegyen. S teszi mindezt *"a célt tisztánlátó következetességgel"*.

"Az okos uralkodó úgy tartja meg hatalmát, tekintélyét, hogy a rosszat tanácsosaira, embereire hárítja." A történelem hosszú évszázadok során megmutatta, hogy a legjobb szándékú politikus vagy hadvezér is nagyot zuhan az utókor szemében, ha a sorsdöntő lépéseknél nem áldozza fel egyik emberét. Bethlen ennek a tapasztalatnak is birtokában volt, s a "haza idvességére" hivatkozva átlépett az erényen, amikor "az ország java becstelenséget parancsolt" és felnyitatta a Báthory-ládákat hű emberével, az öreg Boronkaival. Ezekhez a ládákhoz csak az ország nyúlhatott volna, mert az ország pecsétjével látták el őket. A ládák őrzésével Boronkait bízták meg, s mivel a pecsétet feltörve találták, ez elég "fiscalis causa" volt az elfogatására.

Ahogy Bethlen mondta a regényben *"inkább egy ember szenvedjen, mint egy ország. Mindig koncot kell vetni az ördögnek is, hogy ne éhezzen az igazak és becsületesek lelkére"*. "Ez az ábrázolás hozzátartozik Móríc Zsigmond reális szemléletéhez, s a nagy fejedelem jelentőségén sem csökkent."

Czine Mihály szerint a vívódó hősokeket Móríc vitte be a XX. századi irodalomba. Bethlen Gábor belső vívódásainak legfőbb oka Lipppa. Ezt a várat a török követelte a fejedelemtől, arra hivatkozva, hogy egyszer már birtokában volt. A kérdés fontosságát bizonyítja, hogy ezt a témát egy író sem hagyta ki, akár az irodalom, akár a történelem oldaláról közelített Bethlen alakja felé.

Móricz így teszi fel a kérdést a trilógiában: "Ki tudja, nyer-e annyit az esetleges győzelem árán, mint amennyit elveszít a harcban?" Az események sodrában van-e valaki, aki józanul meg tudja ítélni, hogy a vár átadása szükséges és elkerülhetetlen kompromisszum volt-e, vagy pedig Erdély önállóságának feladása?

Bethlen tisztában van a kérdés fontosságával, tudja, hogy az eseményeket is az ország szempontjából kell megítélni, s *"nem úgy, hogy e pillanatban mi a legkönnyebb, s jó, de mi válik hasznára a hazának még száz év múlva is"*.

Wittman Tibor úgy véli, Bethlen megtarthatta volna Lippát, ha nem fenyegeti Homonnai támadásának veszélye, és az udvar is támogatja őt a török követelésekkel szemben.

A történelmi eseményeket és cselekedeteket azonban nem célszerű a "mi lett volna, ha..." feltételezésből vizsgálni. Ezekről véleményt alkotni a körülmények és lehetőségek többé-kevésbé reális megítélésével lehet. A források pedig arról tanúskodnak, hogy Homonnai a királyi Magyarország felől készült Erdély megtámadására. Az osztrák segítségre sem lehetett számítani, mert kevéssel ezelőtt kötötték meg a bécsi-török egyezményt. Ezért tehát "ez Bethlen Gábor kényszerített volt töröknek ígérni Lippát".

A regényben a kancellár és a fejedelemszony közötti beszélgetésben figyelhetjük meg, hogy Lippa átadása mennyire feldúlta az embereket. Péchy: *"az egész keresztény világ megvet és megcsúfol bennünket"*, hogy átadjuk a várat, s maga *"az erdélyi nép sem hinné el, hogy így kellett tenni"*. Két oldallal később éppen ő mondja, Károlyi Zsuzsannának, hogy ha Bethlen hitet tud ébreszteni az emberekben, akkor *"egész Erdély átadja Lippát"*.

A bizalom és a hit fontosságát Móricz mondatja ki Bethlen Gáborral egyik tanulmányában: *"a fejedelemnek semmi mást nem kell csinálni, csak felébreszteni a hitet a rendben"*. S a rendet valójában megvalósította; *"alattam 16 év alatt csakugyan ellenség soha be nem jött"*, vallja a fejedelem.

Ennek első feltétele éppen az volt, hogy elfogadta *"a kegyetlen és alkalmatlan parancsot"*, és megostromolta saját várát. A döntés Bethlenben is mély nyomokat hagyott, s a bevétel után megfogadta, hogy *"a magyart magyarral ebben az életben meg nem ver"*.

Lippáért is fájt a szíve, pedig evvel a kis konccal *"hat évi nyugalmat és életet vásárolt magának"* olvashatjuk az író állásfoglalását.

A történelem valóban Bethlent igazolta. A tíz évi adó elengedése és a tízezer katonára tíz évre fizetett lópénzen felül a nyereség: Erdély önállósága volt. A vár átadása tehát Bethlen uralkodásának is fordulópontját jelentette, újból bizonyítva, *"a legveszélyesebb percekben is egyformán higgadt, meggondolt és rendíthetetlen volt"*.

(Részletek a szerző - 1990-es helyi TDK-n I. helyezést elért - dolgozatából.)